

Сучасні тенденції та перспективи розвитку скотарства у Харківському регіоні

За структурою економіки Харківська область відноситься до числа індустріальних регіонів. Це знаходить свій вираз у ряді показників, зокрема і у співвідношенні міського і сільського населення. Так, за даними на 01.01.2016 р. в області у загальній чисельності 2701,2 тис. чол. на долю міського населення припадає 80,66 %, а сільського відповідно 19,34 %. Разом з тим область має високо розвинуте сільське господарство. У загальному обсязі продукції сільського господарства у 2016 р. питома вага Харківської області становила 6,2 % (увійшла до трійки лідерів).

Серед галузей сільськогосподарського виробництва одне із провідних місць традиційно належить скотарству. У період ринкових трансформацій у ній відбулися суттєві зміни, одна з яких має вкрай негативний характер і полягає у катастрофічному зменшенні обсягів виробництва продукції. А тому виникає необхідність перш за все стратегічно визначитися, які шляхи для стабілізації її розвитку слід вважати найбільш прийнятними. При цьому необхідно враховувати, що вступ України до ЄС буде супроводжуватися жорстокою конкуренцією на ринку продукції скотарства з виробниками інших країн.

Питання розвитку скотарства знайшли своє відображення у численних наукових працях С.П. Азізова, О.В. Ксьонової, М.І. Козак, О.В. Мазуренко, М.В. Місюк, Н.М. Столярчук, Н.І. Шиян та інших [1-4]. Серед основних причин скорочення поголів'я тварин, спаду виробництва продукції, низької ефективності галузі науковці називають: диспаритет цін на промислову й сільськогосподарську продукцію; високу собівартість виробництва; низький рівень переходу на інноваційні технології; демографічну ситуацію; недосконалість кредитного та податкового механізмів та інші. Разом з тим на регіональному рівні низка питань залишається недостатньо дослідженою.

Скотарства являється однією зі складових забезпечення сталого розвитку і дозволяє комплексно вирішувати низку проблем економічного, екологічного та соціального спрямування.

Проте, незважаючи на важливість галузі, щороку її стан погіршується, зменшується кількість підприємств, що займаються її розвитком.

За даними Державної служби статистики України, впродовж 2000-2016 рр. в Харківській області поголів'я ВРХ в усіх категоріях господарств, у тому числі поголів'я молодняку та дорослих тварин на вирощуванні та відгодівлі і корів скоротилося більш ніж у два рази і у 2016 р. становило 194,2 тис. гол, 103,1 тис. гол та 91,1 тис. гол відповідно (табл. 1).

Таблиця 1

Поголів'я великої рогатої худоби в Харківській області за категоріями господарств

Показник	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2015 р.	2016 р.	2016 р. у % до 2000 р.
Поголів'я ВРХ, тис. гол						
Усі категорії господарств	466,2	279,8	194,8	195,8	194,2	41,7
Сільськогосподарські підприємства	338,4	157,3	96,8	97,4	92,5	27,3
Питома вага, %	72,6	56,2	49,7	49,7	47,6	-
Господарства населення	127,8	122,5	98	98,4	101,7	79,6
Питома вага, %	27,4	43,8	50,3	50,3	52,4	-
Поголів'я молодняку та дорослих тварин на вирощуванні та відгодівлі, тис. гол						
Усі категорії господарств	248,9	145,2	94,3	104	103,1	41,4
Сільськогосподарські підприємства	205	100,1	56,9	61	56,7	27,7
Питома вага, %	82,4	68,9	60,3	58,7	55,0	-
Господарства населення	43,9	45,1	37,4	43	46,4	105,7
Питома вага, %	17,6	31,1	39,7	41,3	45,0	-
Поголів'я корів, тис. гол						
Усі категорії господарств	217,3	134,6	100,5	91,8	91,1	41,9
Сільськогосподарські підприємства	133,4	57,2	39,9	36,4	35,8	26,8
Питома вага, %	61,4	42,5	39,7	39,7	39,3	-
Господарства населення	83,9	77,4	60,6	55,4	55,3	65,9
Питома вага, %	38,6	57,5	60,3	60,3	60,7	-

Особливо значним (більш ніж у 3 рази) зменшення чисельності поголів'я ВРХ було у сільськогосподарських підприємствах. Особливої уваги заслуговує та обставина, що і в

особистих господарствах населення почалося зменшення поголів'я корів, а саме починаючи із 2000 р. до 2016 рр їх кількість зменшилась на 34,1 % і становила 65,9 тис. гол.

На відміну від поголів'я, показники продуктивності тварин в скотарстві мали зворотну тенденцію (рис. 1).

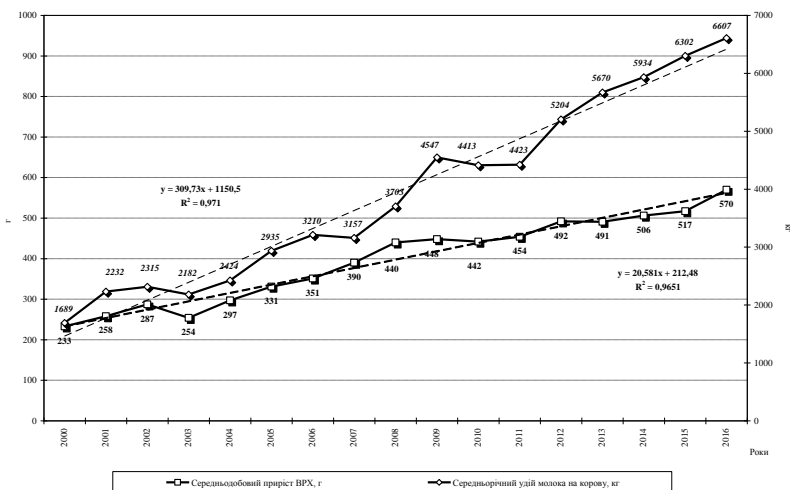


Рис. 1. Динаміка показників продуктивності скотарства в сільськогосподарських підприємствах Харківської області

Середньорічний удій молока від однієї корови в сільськогосподарських підприємствах досліджуваного регіону з 2000 р. збільшився майже у два рази і у 2016 р. становив рекордні 6607 кг. Аналогічна тенденція притаманна і показнику середньодобовому приросту ВРХ на вирощуванні та відгодівлі – 570 г. Також привертає увагу той факт, що темпи зростання середньорічного удою молока від однієї корови значно випереджали темпи зростання середньодобового приросту.

Незважаючи на суттєве підвищення рівня продуктивності тварин в сільськогосподарських підприємствах, обсяги виробництва продукції галузі зменшились (табл. 2). Так, виробництво молока зменшилось на 15,1 %, а приросту ВРХ (у ж.м.) – на 52,6 %. Це стало наслідком доволі різкого зменшення чисельності поголів'я ВРХ.

Таблиця 2

Виробництво основних видів продукції скотарства
в Харківській області за категоріями господарств

Показник	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2015 р.	2016 р.	2016 р. у % до 2000 р.
Виробництво молока, тис. ц						
Усі категорії господарств	5396	5665	4672	5245	5295	98,1
Сільськогосподарські підприємства	2794	1952	1752	2326	2373	84,9
Питома вага, %	51,8	34,5	37,5	44,3	44,8	-
Господарства населення	2602	3713	2920	2919	2922	112,3
Питома вага, %	48,2	65,5	62,5	55,7	55,2	-
Виробництво приросту ВРХ (у ж.м.), тис. ц						
Усі категорії господарств	38,1	42,8	41,1	37,8	38,9	102,1
Сільськогосподарські підприємства	24,9	14,6	10,8	11,9	11,8	47,4
Питома вага, %	65,4	34,1	26,3	31,5	30,3	-
Господарства населення	13,2	28,2	30,3	25,9	27,1	205,3
Питома вага, %	34,6	65,9	73,7	68,5	69,7	-

Різке скорочення обсягів виробництва приросту ВРХ (у ж.м.) суттєво вплинуло на зменшення його питомої ваги в загальному обсязі виробленого м'яса (рис. 2).

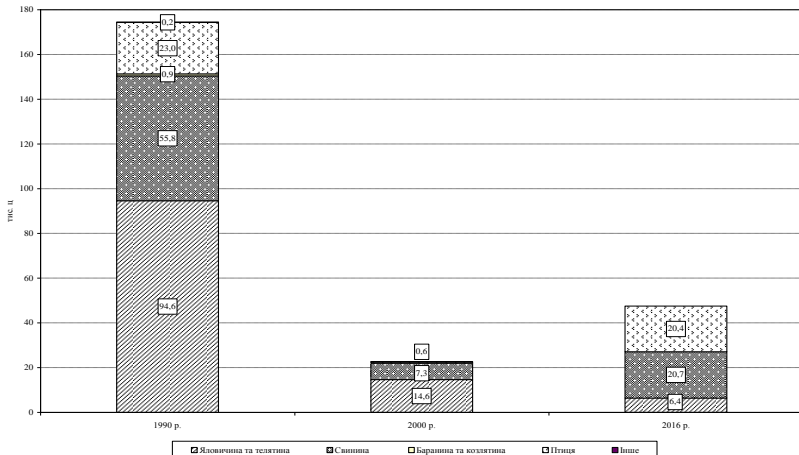


Рис. 2. Виробництво м'яса (у забійній вазі) усіх видів в сільськогосподарських підприємствах Харківської області

Якщо у 1990 р. вона становила 54,2 %, у 2000 р. – 64,6 %, то у 2016 р. тільки 13,5 %.

На відміну від сільськогосподарських підприємств, в господарствах населення обсяги виробництва продукції скотарства навпаки зросли. Зазначені зміни вплинули на структуру виробництва продукції скотарства за категоріями господарств (рис.3).

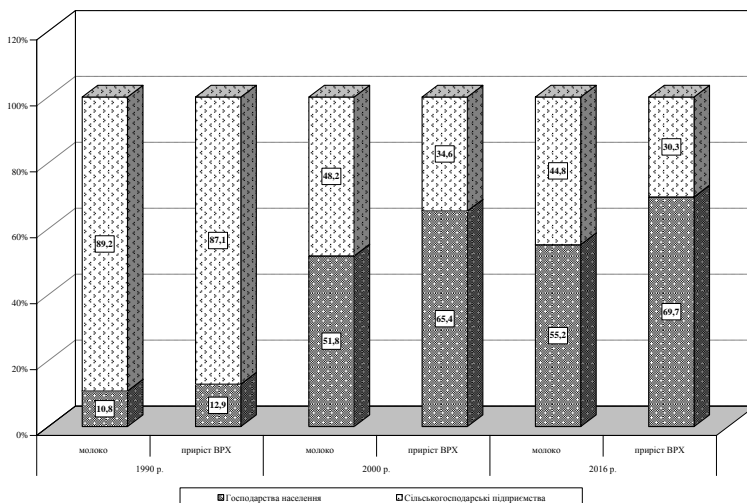


Рис. 3. Питова вага сільськогосподарських підприємств і господарств населення у виробництві основних видів продукції скотарства в Харківській області

На сьогоднішній день переважаючими виробниками продукції скотарства залишаються господарства населення. Але варто пам'ятати, що їх наявний ресурсний потенціал не забезпечує достатні темпи зростання обсягів виробництва продукції навіть для задоволення внутрішніх продовольчих потреб. До того ж дрібнотоварне виробництво не в змозі забезпечити належної якості, що в свою чергу позначається на рівні конкурентоспроможності продукції.

Наступне положення, яке заслуговує на підвищену увагу, полягає у тому, що два головних продукти, які отримуються в галузі – молоко і приріст ВРХ, мають великі відмінності у рівнях прибутковості виробництва.

За останні роки ситуація в галузі молочного скотарства дещо покращилася. У 2016 р. рівень рентабельності виробництва молока в Харківській області становив 24,5 %, що на 5,9 в.п. перевищує показник по Україні. Щодо приросту ВРХ (у ж.м.), то тут ситуація лишається складною. Рівень збитковості галузі склав -44,4 %, в той час як в Україні цей показник становить -23,2 %.

Поряд із визначенням окупності витрат окремо по молоку та приросту ВРХ (у ж.м.), нами також було розраховано цей показник у цілому по скотарству (рис. 4).

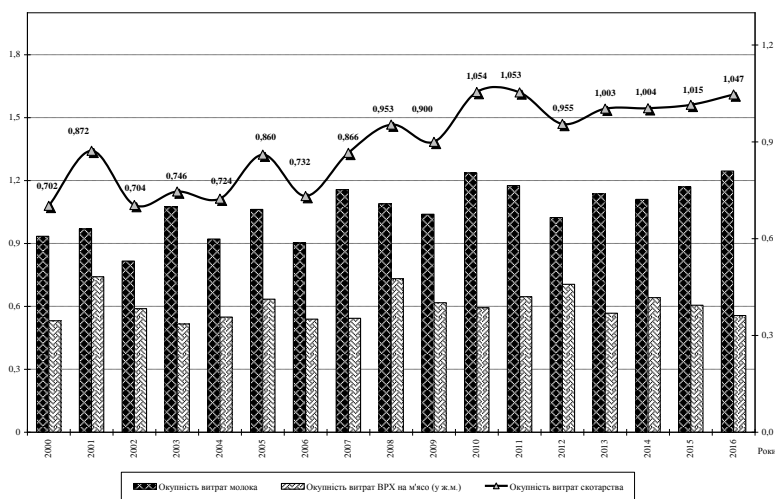


Рис. 4. Динаміка окупності витрат у скотарстві в сільськогосподарських підприємствах Харківської області

В процесі дослідження з'ясовано, що істотний вплив на формування рівня окупності витрат в скотарстві має окупність витрат на молоко. Також встановлено, що питома вага виручки від реалізації молока у загальній виручці від реалізації продукції скотарства за період дослідження зросла із 56,5% до 84,7%. Через збитковість реалізації ВРХ на м'ясо підприємства втрачають зацікавленість у його виробництві.

Опрацювання звітних матеріалів сільськогосподарських підприємств Харківської області у 2016 р, які звітують про результати виробництва і реалізації продукції скотарства

дозволило визначити чинників, дія яких зумовлює значні відмінності результатів господарювання у цій галузі (табл. 3).

Таблиця 3
Групування підприємств Харківської області за рівнем окупності витрат у цілому по скотарству, 2016 р.

Показники	Групи підприємств за рівнем окупності витрат у цілому по скотарству					У середньому по сукупності
	I	II	III	IV	V	
	До 0,600	0,600-0,800	0,800-1,000	1,000-1,200	1,200 і більше	
Кількість підприємств у групі	11	19	22	34	16	102
Умовне поголів'я ВРХ у середньому на підприємство, гол	176	483	479	796	1063	644
Вироблено ВП* скотарства на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	51,6	105,9	143,0	226,3	299,7	191,2
Вироблено ВП скотарства на 1 ум. голову ВРХ, тис. грн	5,6	7,8	8,4	10,8	11,6	10,0
Виробничі витрати у розрахунку на 1 ум. голову ВРХ, тис. грн	14,3	17,9	17,3	19,9	19,1	19,2
Розмір виручки на 1 грн вартості ВП, грн	1,8	2,0	1,9	2,0	2,1	2,0
Питома вага виручки від реалізації молока у структурі товарної продукції скотарства, %	67,3	79,3	80,9	86,8	88,2	85,4
Питома вага виручки від реалізації ВРХ на м'ясо у структурі товарної продукції скотарства %	32,7	20,7	19,1	13,2	11,8	14,6
Питома вага виручки від реалізації продукції скотарства у структурі товарної продукції с.-г., %	8,3	14,0	19,6	28,3	32,2	24,4
Рівень рентабельності, %	-48,7	-29,3	-11,6	10,8	33,8	4,9
Окупність витрат	0,513	0,707	0,884	1,108	1,338	1,049

Примітка. ВП – валова продукція скотарства у постійних цінах 2010 р.

Джерело: розраховано за даними форми № 50-с.-г. – «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств»

Отримані дані свідчать, що високий і найвищий рівень збитковості виробництва продукції скотарства має місце у тих підприємствах, для яких характерним є низький рівень концентрації умовного поголів'я і їхньої продуктивності, а, відповідно, валового виробництва. До того ж, саме у цих підприємствах, питома вага виручки від реалізації продукції скотарства у структурі товарної продукції сільського господарства не перевищує відповідний показник у середньому по сукупності.

Дослідженням підтверджено, що провідне місце у формуванні загального рівня окупності витрат у скотарстві належить показникам по молочному стаду, про що переконливо свідчить показник питомої ваги виручки від реалізації молока у структурі товарної продукції скотарства.

Заключним етапом аналізу впливу сукупності чинників на формування окупності витрат на виробництво продукції скотарства була побудова множинної лінійної регресійної моделі залежності окупності витрат на виробництво продукції скотарства (y) від таких чинників як: середньодобовий приріст молодняка та дорослих тварин на відгодівлі (x_1), середньорічний удій молока на одну корову (x_2), розмір виробничих витрат на одну умовну голову ВРХ (x_3) і питома ваги виручки від реалізації молока у структурі товарної продукції скотарства (x_4).

У процесі побудови множинної лінійної регресійної моделі було отримано рівняння:

$$y = 0,361 + 0,000517x_1 + 0,000108x_2 - 3,33068E-05x_3 + 0,00412x_4,$$

Представлену модель перевірено на адекватність, достовірність, типовість параметрів та мультиколінеарність. Кожний із включених факторіальних показників має високий ступінь істотності. Варіація результативного показника на 52,28 % зумовлена впливом факторів включених в економетричну модель. Напрямок впливу кожного із коефіцієнтів відповідає економічній логіці.

Як і очікувалося, з досвіду побудованих попередніх моделей, в тому числі моделей 2006 р. [5], найбільший вплив на ефективність функціонування галузі справляє продуктивність корів. А саме, частка середньорічного удою молока на одну корову становить 41,03 %. Меншим, але значним, є вплив середньодобового приросту – 11,92 % та питомої ваги виручки від реалізації молока у структурі товарної продукції скотарства – 11,09 %. Щодо впливу виробничих витрати на умовну голову ВРХ, то він становив – -11,76 %.

При всій важливості суб'єктивних та інших факторів, які не увійшли до складу чинників, дія яких вивчалася, провідне місце у формуванні окупності витрат належить вище зазначеним, серед яких, особливу роль відіграє продуктивність корів.

Отже, на сучасному етапі розвитку скотарства одна із головних тенденцій полягає у тому, що для переважної більшості підприємств домінуючою є зменшення концентрації виробництва продукції галузі, а це, в свою чергу, обумовлює зменшення ролі в економіці підприємств. Дана обставина обумовлює значне зниження рівня ефективності функціонування галузі, перетворюючи її в зону суцільної збитковості. А тим самим підприємства стоять перед необхідністю вибору одного з трьох варіантів: ліквідувати галузь; утримувати її у тому стані, який сформувався на теперішній час; реалізувати наявні можливості підвищення рівня концентрації і інтенсивності виробництва.

Враховуючи стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року основним шляхом розвитку скотарства на перспективу повинно виступати зосередження його в сільськогосподарських підприємствах за умови досягнення ними високого рівня концентрації, спеціалізації та інтенсивності виробництва на інноваційній основі.

Список джерел:

1. Азізов С.П. Деякі питання організації та підвищення ефективності тваринництва / С.П.Азізов // Економіка АПК. – 2011. – №6. – с. 151-158.
2. Соціально-економічна ефективність інноваційного розвитку тваринництва [Текст] : монографія / О.В. Мазуренко, О.В. Ксьонова, Н.М. Столярчук, М.І. Козак. - Київ : НУБіП України, 2017. – 188 с.
3. Місюк М.В. Інноваційно-інвестиційний підхід до формування та підвищення конкурентоспроможності продукції тваринництва / М.В. Місюк // Економіка АПК. – 2016. – №3. – С.74-79.
4. Шиян Н.І. Розвиток скотарства в Україні / Н.І. Шиян // Економіка АПК. – 2016. – №9. – С.38-43.
5. Ляліна Н. С. Визначення впливу дії сукупності чинників на формування прибутковості виробництва продукції скотарства / Н. С. Ляліна // Інноваційна економіка. – 2008. – № 3. – С.57-61.